

Het gaat er om te onderzoeken wat mensen er mee doen, waarna op grond van het eigen reformatorische gedachtegoed een oordeel kan worden uitgesproken. Het pleidooi voor wetenschappelijk onderzoek is zeker overtuigend. Wel merk ik op dat een scherpere kritisch-methodologische reflectie op het empirische onderzoeksmateriaal nodig is. Dat is in de onderhavige studies nogal mager en rechtvaardigt niet altijd de soms vergaande conclusies die eruit worden getrokken.

Lammert Gosse Jansma
(Veenwouden)

Eck Duymaer van Twist, A. van (ed.) (2014), *Minority Religions and Fraud. In Good Faith*, Farnham: Ashgate, pp. 233, ISBN 9781472409119, GBP 60.

Wat is bedrog? De bezorger van de bundel stelt in de Inleiding dat het bij bedrog gaat om opzettelijke misleiding, bedoeld voor persoonlijk gewin of om schade aan anderen te berokkenen. Gebaseerd op deze definitie geeft zij een aantal voorbeelden van religieus bedrog. Daaruit blijkt dat opzettelijkheid moeilijk is vast te stellen en dat probleem komt in elk artikel dan ook aan de orde. De focus ligt bij alle bijdragen op minderheidsreligies. Dat hoeft niet te verwonderen, omdat het een uitgave van Inform betreft (een informatiecentrum over religieuze en politieke minderheden).

In de eerste bijdrage 'New Religion and Fraud' geeft David Bromley aan dat nieuwe religieuze bewegingen kwetsbaar zijn voor aantijgingen van bedrog omdat zij zijn ontstaan in oppositie tot gevestigde religies. Zij dagen die religies uit door te stellen dat die zijn afgedwaald van de waarheid. De gevestigde religies pogen op allerlei wijzen hun belangen te verdedigen tegenover (aantijgingen van) NRMs. In voluntaristische westerse maatschappijen is de mogelijkheid om NRMs te controleren beperkt. Door hen als pseudo-religies (cults) te positioneren, die mensen hersenspoelen en uitbuiten, kan er toch (ook wettelijk) tegen hen worden opgetreden.

In haar bijdrage 'Minority Religions and Fraud: Preliminary Theories on Ritual Deception' geeft Holly Folk een aantal voorbeelden van wonderen (materialisaties, genezingen) verricht door leiders van religieuze bewegingen (o.a. Jim Jones, Sai Baba), die als vooraf geconstrueerd werden ontmaskerd. Zij stelt daarbij de vraag hoe de volgelingen met dergelijk bedrog omgaan. Kan er een theologische verklaring gegeven worden? Wie blijft, wie zwijgt en wie haakt af? Een antwoord wordt niet gegeven en ook geen – zelfs geen *preliminary* – theorie. Het blijft bij wat losse impressies.

Hoe kun je spirituele genezers onderscheiden van bedriegers is de vraag die aan de orde komt in het artikel 'Bona Fide?' van Amanda van Eck Duymaer van Twist. Zij geeft een aantal voorbeelden van kwalijke praktijken van spirituele genezers die voor de rechter kwamen. Soms werden zij veroordeeld en soms niet omdat het onderscheid tussen bedrog

en misleiding aan de ene kant en een wonder of de hand van God aan de andere kant niet heel duidelijk is aan te geven. Vaak komen dergelijke praktijken ook niet voor de rechter omdat de slachtoffers weinig vertrouwen hebben in autoriteiten.

Simon Coleman geeft verslag ('Between Faith and Fraudulence?') van zijn onderzoek naar het voorspoedchristendom – *Livets Ord* – in Zweden. Ook hij stelt de vraag: Wie bepaalt wat fraude is en welke criteria gelden dan? Predikers van het voorspoedchristendom worden door de gevestigde kerken en vele andere groeperingen in de samenleving als slimme geldkloppers afgeschilderd. Maar ook zij baseren zich op verschillende passages uit de bijbel (bijv. Markus 10: 29-39), preken niet ascese, maar voorspoed als een bewijs van geloof en vertrouwen op God. Het voorspoedchristendom dwingt ons ertoe, zo meent althans Coleman, de plaats van het geloof – en dan in de eerste plaats het christendom – in 'de (post) moderniteit' te overdenken.

Over bedrog bij volksgeneeskundigen en dan vooral bij kristaltherapeuten gaat de bijdrage van Stuart McClean en Ronnie Moore ('Folk Healing, Authenticity and Fraud'). Een interessante bijdrage, maar de relatie met minderheidsreligies is hier verdwenen. Kristaltherapeuten weten dat zij door het algemene publiek en met name door aanhangers van het biomedische paradigma als kwakzalvers worden beschouwd. De therapeuten geloven zelf wel in hun genezingsvermogen, doen via opleidingen aan ook professionalisering. Zij zien zichzelf als onderscheiden van niet waarachtige helers door hun goede intenties: zij pogen de patiënt – in bepaalde mate – van dienst te zijn en vragen daarvoor een bescheiden beloning.

Ook in de bijdrage van Hermione Harris ('Sex-Work and Ceremonies') is de relatie met minderheidsreligies maar met moeite te vinden. Zij bespreekt de handel in (minderjarige) prostituees uit Nigeria naar o.a. het Verenigd Koninkrijk en verhaalt over hun rechteloosheid en uitbuiting en hoe via occulte rituelen gehoorzaamheid wordt afgedwongen.

In 'Faith, Food and Fraud' beschrijft Marion Goldman twee vegetarische restaurants die vanuit spiritueel gedachtegoed werden gesticht en door aanhangers werden gedreven. Deze waren aanvankelijk bereid om ook hun werkplaats als een spirituele werkplek te zien en 'work' als 'worship'. Op een gegeven moment werd die gedachte moeilijker te accepteren gezien de niet vlekkeloze levensstijl van de leiding. Zij komt tot de – niet opzienbarende – conclusie dat degenen die dicht bij de leiding stonden, meer banden met andere volgelingen hadden en hun werk nog als vervullend zagen, het omstreden gedrag van de leiding en de werkomstandigheden wel konden aanvaarden.

Martin Lindhardt behandelt in 'Miracle Makers and Money Takers' de traditionele genezers en medicijnmannen in Iringa, een stad in Tanzania. Er is de algemene overtuiging in Tanzania dat voorspoed en gezondheid samenhangt met goede contacten met de spirituele wereld. Genezers, medicijnmannen worden gewantrouwd, zij worden geacht hun cliënten tegen hekserij te beschermen, maar worden tegelijk verdacht van gebruik te maken van hekserij of stiekem samen te werken met heksen. De Pinksterkerken keren

zich tegen traditionele genezing en hekserij en prediken daarbij veelal een voorspoed-christendom. Zij stellen de macht van Jezus tegenover de 'duivelse praktijken', maar komen daarmee in een concurrentieverhouding met de hekserij en traditionele genezers.

Marion Dapsance beschrijft in haar bijdrage 'When Fraud is Part of a Spiritual Path' het bedrog van de Tibetaanse Lama, Sogyal Rinpoche, leider van een internationale Boeddhistische organisatie. De lessen die de meester geeft, worden aangeduid als 'Sitting with the master'. Het is een vorm van meditatie: kijken naar een video van de meester. Hij komt ook soms zelf langs. Hij geeft dan instructies, die studenten deels ontgaan, maar, zo wordt hun voorgehouden, het is 'crazy wisdom' bedoeld om hen te doen ontwaken. De meester werd door sommige van zijn vrouwelijke aanhang beschuldigd van seksueel misbruik. Zij moesten allerlei klusjes opknappen, waarbij 'Sitting with the master' breed moest worden opgevat. Door trouwe volgelingen kon ook dit worden geïnterpreteerd als een leermoment, door anderen echter werd hun verblijf bij de meester geherïnterpreteerd als misleiding vanaf het begin.

In 'Faith Lends Substance' komt goochelaar/illusionist, Michael Coffey, aan het woord. Hij beschrijft de trucs van sjamanen en spiritisten, maar wijst in het voorbijgaan ook op de trucs toegepast bij farmaceutisch onderzoek en die zijn niet, zoals bij goochelaars wel het geval is, op onschuldig vermaak gericht. Ook hier is de verbinding met minderheids-religie afwezig; het artikel is niet veel meer dan een onderhoudend niemendalletje.

Stuart Lachs geeft een kritische beschouwing over de relatie tussen de Zenmeester en zijn leerlingen ('The Zen Master and Dharma Transmission'). Via het ritueel van Dharma-overdracht wordt een (waardig bevonden) leerling Zenmeester en staat hij in een directe afstammingslijn met Sakjamoeni Boeddha. Door het overdrachtsritueel wordt hij perfect; een verheven, zuivere geest, die geen eigenbelang meer kent. Dat geeft hem bijna onbeperkt gezag over zijn leerlingen. Kritiek op een verlichte meester is een teken van onrijpheid en van tekortkoming bij de leerling. Een dergelijke relatie van totale onderschikking maakt misbruik onvermijdelijk en is aantrekkelijk voor charlatans en sociopaten, aldus Lachs. Hij pleit voor een kritischer houding bij westerse Zen-centra.

Inherent aan een bundel is dat de bijdragen verschillen in kwaliteit. Dat geldt hier ook, maar het merendeel is van redelijk niveau en gebaseerd op empirisch onderzoek. Volgens de bezorger – zie ook de titel – wordt in de bijdragen bedrog in minderheidsreligies aan de orde gesteld. In een deel van de bijdragen komt die relatie echter niet of nauwelijks ter sprake. Er is voorts weinig samenhang tussen de verschillende artikelen, in feite gaat het om een verzameling losse op zichzelf staande bijdragen. De bezorger heeft dan ook geen poging gedaan om nog een onderverdeling aan te brengen en – in de Inleiding – geeft zij geen inzicht in de selectie van auteurs en onderwerpen. Kennelijk is opgenomen wat zich heeft aangediend.

In de Inleiding wordt een definitie gegeven van bedrog, maar geen enkele auteur neemt die integraal over als uitgangspunt. In de meeste bijdragen wordt wel ingegaan op

de vraag hoe kan worden vastgesteld of het om opzettelijk bedrog gaat, maar de discussie daarover vormt geen aanleiding tot aanscherpen van de definitie.

Wat opvalt, is dat geen van de auteurs naar voren brengt dat een oordeel over wat onder religieus bedrog moet worden begrepen, varieert naargelang het standpunt van de beoordelaar. Zo zal een geharnaste atheïst ieder geloof als vorm van misleiding zien, terwijl op zijn beurt menig geharnaste orthodox gelovige de atheïst zowel als de aanhanger van een andere religie beschouwt als iemand die in de duisternis wandelt.

Kort gezegd: hoewel er wel het een en ander op te merken valt, bevat deze bundel zeker een aantal interessante bijdragen.

Lammert Gosse Jansma
(Veenwouden)

Velthoven, Harry van (2014), *Scheurmakers & carrièristen. De opstand van christendemocraten en katholieke flaminganten 1890-1914*, Kalmthout: Pelckmans, pp. 342, ISBN 9789028978010, € 24,50.

Gevers, Lieve (2014), *Kerk in de kering. De katholieke gemeenschap in Vlaanderen 1940-1980*, Kalmthout: Pelckmans, pp. 504, ISBN 9789028973527, € 35.

Vorig jaar verschenen twee boeken over de geschiedenis van de katholieke gemeenschap in Vlaanderen die goed achter elkaar gelezen kunnen worden. Op deze manier ontstaat het beeld van de relaties tussen kerk en samenleving gedurende een eeuw. Een spannende eeuw, want net als in Nederland groeide de Belgische kerk uit tot een organisatie met ongekend grote aanhang en politiek-maatschappelijke en culturele invloed. Met de Katholieke Universiteit Leuven heeft de Belgische kerk een van de meest prominente katholieke academische instellingen ter wereld. De sociale kwestie als gevolg van de zware industrie en de taalstrijd leidden tot een uitgebreid katholiek sociaal netwerk met bijbehorende theoretische posities die de kerk ook internationaal bewogen. De Belgische Kerk speelde een rol op het Tweede Vaticaans Concilie en zou in de jaren daarna net als in Nederland tot een absoluut dieptepunt inzakken. Kortom, het thema geeft aanleiding voor hoge verwachtingen bij de Nederlandse godsdienstsocioloog die de boeken mocht recenseren, maar die werden niet vervuld.

De eerste reden van teleurstelling was de uitermate historische aanpak van de onderwerpen, waardoor de algemeen geïnteresseerde lezer snel afhaakt. Dat komt met name naar voren in het boek van Van Velthoven. Zijn onderwerp betreft de relatie tussen de christendemocraten, de katholieke conservatieven en de Vlaams-katholieke beweging in de Belgische politiek. Die waren onderling nogal verschillend van program, wat onder andere door hun klassepositie veroorzaakt werd. Door deze verdeeldheid in het parlement konden liberale en socialistische fracties hun beleid realiseren. Van Velthoven beschrijft